

Zonne-energiemaatregelen bij monumenten en in beschermde gezichten

Inleiding

Ten behoeve van een duidelijk integraal kader voor de inzet van duurzaamheidsmaatregelen bij monumenten en panden in beschermde gezichten is deze beleidsnota opgesteld voor de toepassing van zonne-energiemaatregelen bij monumenten en in beschermde gezichten.

De inzet van duurzaamheidsmaatregelen bij monumenten en panden in beschermde gezichten is soms strijdig met de inzet voor behoud van de cultuurhistorische waarden. Dit geldt met name bij de toepassing van zonnepanelen en/of zonnecollectoren (kort genoemd: zonnepanelen).

Met deze nota is daarom nu een duidelijk en integraal afwegingskader beschikbaar, waarin de verschillende gemeentelijke doelstellingen zijn afgewogen. Om zowel 's-Hertogenbosch ambitieus te laten zijn met haar klimaatdoelstellingen als voor het behoud van de ruimtelijke kwaliteit van de stad, waar cultuurhistorie in het fysieke domein een belangrijke plaats inneemt.

Deze integrale aanpak is ook toegezegd in de raadsinformatiebrief van 13 oktober 2015 (reg.nr. 5164395) 'Uitvoering moties van de raad met betrekking tot Nul op de Meter (verduurzaming woningen)'.

Ter voorbereiding van de nu voorgestelde aanpak is een overzicht opgesteld met daarin de beleidsaanpak in 23 andere monumentengemeenten. In paragraaf 3 wordt hierop nader ingegaan, het overzicht zelf is als bijlage bijgevoegd.

1. Beschermde gezichten en monumenten in 's-Hertogenbosch

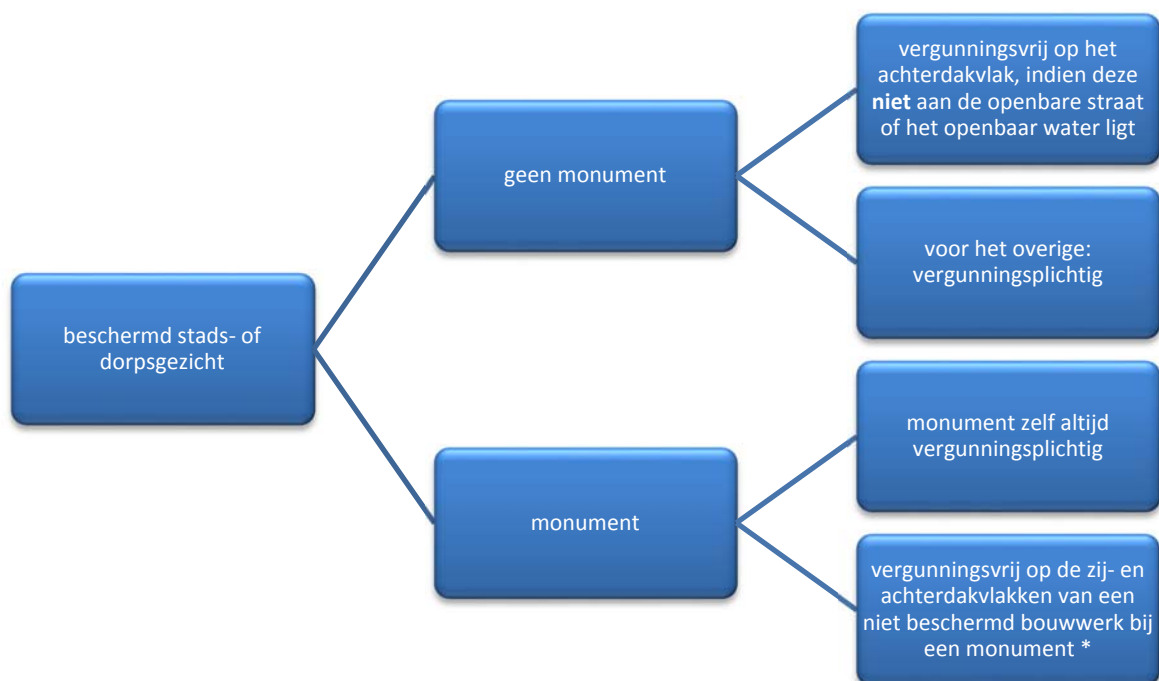

Overzichtkaart met de beschermde gezichten – rijksbeschermd = blauw; gemeentelijk beschermd = oranje-rood.

De gemeente 's-Hertogenbosch heeft diverse rijks- en gemeentelijk beschermde gezichten en ca. 1.150 monumenten (rijks- en gemeentelijk monumenten). De binnenstad en 't Zand (uitgezonderd Kop van 't Zand, inclusief het Bossche Broek) is een rijksbeschermd gezicht, evenals de Muntel. De rijksbeschermd gezichten zijn op het kaartje hiervoor blauw gearceerd. Er zijn acht (kleinere) gemeentelijk beschermde gezichten, dat zijn: Bokhoven, kern Engelen, Engelsedijk/Gemaalweg, Oud-Empel, Gewande, Heinis, Oud-Deuteren en een gedeelte van de Vlijmenseweg (strook met terpen). De gemeentelijk beschermde gezichten zijn op het kaartje hiervoor oranje-rood gearceerd.

Het overgrote deel van de monumenten ligt in de beschermde gezichten, maar zijn ook daarbuiten gelegen. Binnen de beschermde gezichten heeft 's-Hertogenbosch ook beeldbepalende panden, maar deze hebben geen formele status en vallen derhalve in dit verband onder de status van het 'beschermd gezicht'.

Binnen de beschermde gezichten en bij monumenten geldt specifieke regelgeving bij de toepassing van zonnepanelen en zonnecollectoren. Een eventuele vergunningplicht voor de toepassingen van zonnepanelen hangt daarmee samen. In onderstaand overzicht is te zien hoe de vergunningplicht in het kader van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht op dit moment is geregeld.

** mits plaatsing en situering geen ernstig afbreuk doet aan de kwaliteiten van de historische stedelijke bebouwing (en in overeenstemming met nota Welstand)*

De criteria die gelden bij de vergunningplicht worden uitgewerkt in paragraaf 5.

2. Cultuurhistorie 's-Hertogenbosch

's-Hertogenbosch is een stad met een rijke cultuurhistorie. In de binnenstad is de middeleeuwse structuur nog aanwezig en is veel historische bebouwing bewaard gebleven: bebouwing zowel vanuit de middeleeuwen als vanuit de perioden daarna. De groei van de stad vond tot ver in de 19^e eeuw alleen plaats binnen de vestingmuren. Buiten de vesting mocht geen uitbreiding plaatsvinden vanwege de vestingstatus, maar was ook fysiek nauwelijks mogelijk vanwege de lage ligging van de gebieden rondom de stad. Pas aan het eind van de 19^e eeuw ontstonden uitbreidingsmogelijkheden buiten de stadsmuren. De wijk 't Zand en daarna de Muntel zijn de eerste, planmatige uitbreidingen van de stad ten tijde van de industrialisatie. De huidige rijksbeschermd gezichten bestrijken daarom zowel de historische binnenstad, met de vaak eeuwenoude bebouwing in de van oorsprong middeleeuwse structuur, als de wijken 't Zand en de Muntel, die elk in een relatief korte periode zijn gebouwd. De cultuurhistorische kwaliteit van het gehele rijksbeschermd gebied is daarom verschillend van aard. Bij de historische binnenstad is het dakenlandschap zodanig uniek en gevarieerd dat deze een onlosmakelijk geheel vormt met de monumentale waarden van de binnenstad. De variëteit aan kapvormen en dakbedekking zorgt voor een levendig dakenlandschap dat karakteristiek is voor de ontwikkeling van de stad en wordt ook wel de vijfde gevel genoemd. Deze 'vijfde gevel' speelt ook een rol bij de zichtbaarheid vanaf openbare uitkijkpunten zoals vanaf de Sint Jan of het Jeroen Bosch Art Center (JBAC). Het dakenlandschap van de historische binnenstad maakt daarom expliciet onderdeel uit van de cultuurhistorische en monumentale waarden van dit deel van de stad.

De eerste aanwijzing van het rijksbeschermd gezicht betrof een deel van de historische binnenstad, rondom Markt en Parade, en stamt al van 1972. In 1991 is de gehele binnenstad, inclusief 't Zand, aangewezen tot rijksbeschermd stadsgezicht. In 2008 volgde de aanwijzing van de Muntel.

De cultuurhistorische waarden van de rijksbeschermd gezichten in 's-Hertogenbosch zijn verschillend van aard. Dat werd hiervoor al duidelijk door de specifieke ontwikkelingsgeschiedenis van elk van de gebieden. Dit biedt kansen om de beleidslijn voor zonnepanelen te differentiëren en niet op alle beschermd gezichten exact hetzelfde van toepassing te verklaren. De omgang met de daken in de historische binnenstad kan anders zijn dan met de daken in 't Zand en de Muntel. Bij de historische binnenstad weegt de cultuurhistorische kwaliteit van het dakenlandschap zwaarder in de afweging of toepassing van zonnepanelen mogelijk is dan bij de daken in 't Zand of de Muntel of die van de overige beschermd gezichten. Deze benadering levert een ruimhartiger beleid op voor de toepassing van zonnepanelen in de beschermd gezichten en op monumenten en geeft meer ruimte aan het behalen van de gemeentelijke doelstellingen op het gebied van duurzaamheid.

3. *Maatwerk in de verschillende beschermde gezichten*

De omgang met de plaatsing van zonnepanelen in de 23 onderzochte monumentengemeenten is in grote lijnen hetzelfde. De zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied is het belangrijkste criterium. Uitgangspunt hierin is: de zonnepanelen mogen niet zichtbaar zijn vanuit het openbaar gebied. Daarnaast hanteert elke gemeente nadere criteria met betrekking tot de wijze en plek van plaatsing, de te gebruiken kleuren en/of materialen en/of het maximaliseren met een percentage van het te beleggen dakvlak. Plaatsing op bijzondere dakbedekking is meestal helemaal niet toegestaan (zoals leien, zink, riet of koper).

Naast de zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied spreekt een aantal gemeenten zich duidelijk uit over het behoud van het historisch waardevol dakenlandschap (indien van toepassing). Het komt er op neer dat deze twee criteria de leidraad vormen voor het te formuleren beleid. Dat zijn dus:

1. de zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied is maatgevend, én
2. het behoud van een historisch waardevol dakenlandschap (indien van toepassing).

Het behoud van een historisch waardevol dakenlandschap wordt ook nadrukkelijk door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed genoemd bij de afweging of zonnepanelen al dan niet mogen worden toegepast.¹

In de bijlage staat het overzicht met de beleidslijn van alle 23 monumentengemeenten.

Aan de hand van de twee genoemde criteria, vanuit de cultuurhistorische waarden bezien, kiest de gemeente 's-Hertogenbosch er voor om een beleidslijn voor de historische binnenstad te formuleren met aanvullende criteria voor de overige beschermde gezichten.

In de historische binnenstad geldt zowel de zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied als het behoud van het historisch waardevol dakenlandschap. Hierbij moet ook bedacht worden dat de zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied voor sommige delen van de daken in de binnenstad ook geldt 'op hoogte', namelijk vanaf de Sint Jan of vanaf het JBAC (publiek toegankelijke uitkijpunten). Voor de overige beschermde gezichten geldt alleen de zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied. Het behoud van het historisch waardevol dakenlandschap is hier minder van toepassing.

4. *Energiebesparing in het beschermd stadsgezicht*

De gemeente 's-Hertogenbosch heeft de ambitie om in 2050 een 'klimaatneutrale' gemeente te zijn. Voor de gebouwde omgeving geldt deze ambitie al in 2035. Voor woningen betekent het dat het energieverbruik drastisch moeten worden verminderd. De energie die dan nog nodig is om aan de vraag te voldoen moet duurzaam worden opgewekt. Soms kan het energieneutraal maken van woningen op gebouwniveau, bijvoorbeeld met een Nul-op-de-

¹ Vanuit de Rijksdienst wordt daarover het volgende aangehaald (uit de publicatie 'Zonne-energie en uw monument', 2014): "Een zonne-energie-systeem mag niet ten koste gaan van de historische materialen en constructies, het karakter van het monument en het aanzicht van de omgeving. En het karakter, de cultuurhistorische waarde en de ruimtelijke beleving van een beschermd stads- of dorpsgezicht mogen er niet door worden aangetast." En: "Zonne-energie is geen optie: - bij uitzonderlijke monumenten met een speciale cultuurhistorische waarde of betekenis; - op daken met een bijzondere vorm, zoals ronde of spitse daken; - op daken met bijzondere of kwetsbare materialen, zoals riet, leien, metalen en zeldzame typen dakpannen"- bij een bijzonder en vrijwel ongeschonden zicht van bovenaf op een dorp of stad, het zogeheten historische dakenlandschap. In deze gevallen kunt u mogelijk wel energie opwekken met andere duurzame of milieuvriendelijke installaties".

Meter-renovatie. Deze vorm van renoveren heeft meestal als consequentie dat de woning een nieuwe gevel en dak krijgt en is daarom vaak niet geschikt voor een woning in een beschermd stads- en dorpsgezicht of voor een monument. Ook de mogelijkheid van het opwekken van zonne-energie op het eigen dak is voor deze woningen zeer beperkt. Vandaar dat voor monumenten en andere panden in het beschermd stadsgezicht een andere route moet worden gevonden.

a. Integraal advies

Vanwege de korte terugverdientermin zijn zonnepanelen een gewilde maatregel. Bij oudere panden is het echter verstandig om eerst naar andere maatregelen te kijken, bijvoorbeeld naar de mogelijkheden voor isolatie. Zonnepanelen dragen immers niet bij aan comfort, terwijl juist oudere panden vaak te kampen hebben met tocht en vocht. De gemeente kan bijdragen aan het nemen van de juiste maatregelen door het aanbieden van een integraal advies.

Alle particuliere woningeigenaren in 's-Hertogenbosch kunnen nu al een adviesgesprek over energie krijgen via de energie adviespool. Deze adviesgesprekken worden aangeboden door de gemeente 's-Hertogenbosch in samenwerking met de lokale Energiecoöperatie 073 en het platform Energie Nul73. Ook vanuit de afdeling Erfgoed wordt advies verstrekt aan woningeigenaren over restauratie van de woning. Energiebesparing, zoals het aanbrengen van isolerend restauratieglas maakt hier vaak al onderdeel van uit. Door beide adviezen te combineren ontstaat een integraal advies over energiebesparing binnen de kaders van de gemeente. Overigens is dit advies een oriënterend advies. Als mensen echt over willen gaan tot renovatie zullen zij een uitgebreid maatwerkadvies moeten laten opstellen.

b. Collectieve zonne-energie

Voor mensen die zelf geen zonnepanelen op hun dak willen of kunnen plaatsen, is er een alternatief in de vorm van een collectief zonnedak. Alhoewel het financieel gezien altijd het aantrekkelijkst en eenvoudigst is om op het eigen dak panelen te plaatsen (i.v.m. het terugleveren oftewel salderen), is het alternatief van panelen op een ander dak ook een goede optie. De gemeente 's-Hertogenbosch faciliteert hierbij door op zoek te gaan naar geschikte daken binnen de zogenoemde 'postcoderoos (PKR)', het gebied waarbinnen fiscale voordelen zijn voor het plaatsen van panelen. Per 1 januari 2016 is deze PKR regeling aangepast, waardoor het verschil tussen panelen op eigen dak of een dak van een ander (binnen de PKR) klein is geworden. De gemeente wil dit faciliteren en onderzoekt met een aantal partners de mogelijkheden. Naast bewoners (van zowel koop- als huurwoningen), is deze optie ook aantrekkelijk voor winkeliers en andere ondernemers (met een verbruik tot 10.000 kWh) in de binnenstad. De gebruiker van het pand die de energierekening betaalt heeft immers het voordeel en niet de eigenaar van het pand.

c. Experimenteren en innoveren

De ontwikkelingen op het gebied van energie gaan snel. Op diverse plaatsen in Nederland zijn pilotprojecten voor energieneutrale monumenten. De gemeente 's-Hertogenbosch volgt deze ontwikkelingen actief. Een voorbeeld is het Interreg project 'Demi More' (Demonstration of Energy efficiency by Measurement and Innovation gives MORE) – geleid door Kempens Landschap en de provincie Noord-Brabant. Dit project richt zich op energie-

efficiëntie in onroerend (historisch) erfgoed. Door middel van demonstratieprojecten worden innovatieve toepassingen, voor energie-efficiëntie en het gebruik van hernieuwbare energie in monumenten, tastbaar gemaakt en wordt inzicht geboden in de mogelijkheden. De gemeente 's-Hertogenbosch is gefocust op innovatie en betreft hierbij ook de innovatiecampus SPARK.

5. Voorgestelde beleid in de beschermde gezichten

Om tot een afgewogen kader te komen welke zowel recht doet aan de te behalen klimaatdoelstellingen als aan het behoud van de cultuurhistorische waarden, wordt een beleidslijn voorgesteld. Deze beleidslijn legt de mogelijkheden op het toepassen van zonne-energiemaatregelen, die er al zijn, vast. Hierbij staat voorop dat nieuwe ontwikkelingen op de voet worden gevolgd en beoordeeld op ruimere toepassingsmogelijkheden en mogelijk worden opgenomen in de beleidslijn zelf. Naast deze beleidslijn wordt ook ruimte gegeven aan innovatieve toepassingen via maatwerk: die mogelijkheden worden steeds per situatie beoordeeld op daadwerkelijke toepassing.

Beleidslijn bij toepassing van zonnepanelen in het beschermd gezicht en bij monumenten:

- Er gaat altijd eerst een stap vooraf als het over energie opwekken gaat, nl.: het terugdringen van het energieverbruik! Dat heet: **'eerst besparen, dan opwekken'** (ook wel de 'Trias Energetica'). Deze volgorde levert namelijk het meeste op, zowel voor het milieu als voor het monument. Ook bij de mogelijkheden voor het terugdringen van energieverbruik in monumentale panden kunnen de gemeentelijke afdelingen (Erfgoed en Milieu) gezamenlijk een adviesrol vervullen.
- Op monumenten en overige panden in alle beschermde gezichten gelden voor de toepassing van zonnepanelen (en zonneboilers) de volgende criteria:
 - Toepassing op platte daken van gebouwen, mits niet zichtbaar vanuit het openbaar gebied, is toegestaan. De panelen dienen plat of onder een flauwe helling (met een hoek tot ca. 15°) te worden geplaatst en in een aaneengesloten patroon met een passende afstand tot de dakrand (minimale afstand tot dakrand gelijk aan hoogte paneel). De aanwezige monumentale waarden mogen niet worden aangetast.
 - Toepassing op achterdakvlakken is mogelijk: bij niet-monumenten is dit vergunningsvrij; bij monumenten geldt een vergunningplicht. Bij monumenten gelden dan de volgende criteria:
 - De zonnepanelen mogen niet zichtbaar zijn vanuit het openbaar gebied (openbare straat of water).
 - Indien de dakvlakken zijn gedekt met leien, koper, zink (losanges, fels- of roevendak) of een andere zeldzame bedekking, zijn zonnepanelen niet toegestaan.
 - Als het achterdakvlak prominent onderdeel is van de architectuur of het monumentale voorkomen, zijn zonnepanelen niet toegestaan (ter beoordeling aan de monumenten- en welstandscommissie).

- De zonnepanelen worden evenwijdig aan het schuine dakvlak geplaatst, moeten reversibel aangebracht worden en er mogen geen pannen worden verwijderd.
 - De afstand tot frontons, kil- en hoekkepers, dakranden e.d. moet tenminste 1 meter bedragen.
 - Het aantal zonnepanelen dient afgestemd te worden op de reeds aanwezige voorzieningen (dakkapellen, dakvensters, loggia's etc.) en dienen in een eenduidig patroon te worden gelegd (vierkant of rechthoek), dus niet rond schoorstenen, dakkapellen etc.
- Op panden in de beschermde gezichten, niet zijnde de historische binnenstad, geldt bovendien aanvullend:
 - Toepassing op zijdakvlakken is mogelijk mits niet zichtbaar vanaf het openbaar gebied (openbare straat of water), met de volgende toetsbare criteria: zichtbaarheid vanaf het openbaar gebied wordt op de tegenoverliggende gevel gemeten, op een hoogte van 1,80 meter of tot 75 meter afstand vanaf het betreffende pand. De genoemde criteria onder 'toepassing op achterdakvlakken' zijn ook hier van toepassing, zowel voor monumenten als voor niet-monumenten.

Te allen tijde geldt dat monumentale waarden niet verloren mogen gaan en toepassing in het beschermd gezicht of bij een monument altijd beoordeeld moet worden (in het traject voor de omgevingsvergunning). Vooroverleg met de afdeling Erfgoed is gewenst en advies wordt ingewonnen bij de monumenten- en welstandscommissie. Behalve bij de toepassing op achterdakvlakken van 'niet-monumenten', deze toepassing is vergunningsvrij. Zie ook het eerdere schema in paragraaf 1.

- Indien bovenstaande beleidslijn geen mogelijkheden biedt, kan worden geparticipeerd in een **collectieve voorziening**. Het benutten van een geschikt dak binnen de postcoderoos kan een aantrekkelijk alternatief zijn, ook omdat mogelijk meer zonnepanelen kunnen worden aangeschaft dan op het eigen dak mogelijk zou zijn en ook huurders hiervan gebruik kunnen maken. De gemeente wil een rol spelen bij het faciliteren van deze vorm van collectieve zonne-energie.
- Tot slot worden **innovaties** op de voet gevolgd. De vernieuwingen binnen de vervaardiging en 'de uitstraling' van zonnepanelen staan uiteraard niet stil (bijv.: ontwikkeling van onopvallende toepassingen in de dakbedekking zelf). Innovatie kan ertoe leiden dat de toepassing van zonnepanelen ruimhartiger kan worden toegestaan, mogelijk ook zichtbaar vanuit het openbaar gebied. De beoordeling voor toepassing van innovatieve maatregelen wordt per situatie door de monumenten- en welstandscommissie gedaan. Bij de beoordeling geldt steeds de afweging in het behalen van klimaatdoelstellingen en het behoud van de cultuurhistorische waarden.

Conclusie

Met deze integrale beleidslijn komt een duidelijk gemeentelijk afwegingskader beschikbaar voor de toepassing van zonnepanelen op monumenten en panden in het beschermd stadsgezicht. De inzet ligt zowel op het behalen van onze klimaatdoelstellingen als op het behoud van de cultuurhistorische kwaliteit in de beschermde gezichten en van monumenten. De beleidslijn geeft in de praktijk volop mogelijkheden voor toepassing van zonnepanelen op platte daken en op achterdakvlakken. Geschikte zijdakvlakken zijn in de historische binnenstad in mindere mate aanwezig vanwege de zichtbaarheid vanuit het openbaar gebied. Innovatie kan er toe leiden dat de toepassing van zonnepanelen ruimhartiger kan worden toegestaan mogelijk ook zichtbaar vanuit het openbaar gebied. De beoordeling van innovatieve maatregelen wordt per situatie door de Monumenten- en welstandscommissie gedaan. Daarnaast kan gebruik gemaakt worden van collectieve voorzieningen indien de beleidslijn geen mogelijkheden biedt.

Aldus vastgesteld in de openbare vergadering van de raad van de gemeente ' s-Hertogenbosch d.d.

De gemeenteraad voornoemd,
De griffier,

De voorzitter,

Drs. W.G. Amesz

Mr. dr. A.G.J.M. Rombouts

Bijlage:

zonnepanelen: overzicht, beleid in het land			26 juni 2016
	beleid in BSDG	beleid op monumenten	bijzonderheden
Rheden	niet zichtbaar vanaf de openbare ruimte	idem	vergunningplichtig, toets cie Cultuurhistorie; vrijstelling leges zoeken naar alternatieven in buitengebied: bijv. zonnepan (niet bij monumenten) richten op alternatieven
Harderwijk	niet in een dakvlak gekeerd naar openbare ruimte geheel binnen binnen het dakvlak bij schuine daken evenwijdig dakvlak bij schuine daken kleur overeenkomstig achterliggend dakvlak	maatwerk uitgangspunten zijn: niet naar openbare gebied, kleur; en geen blijvende schade aan monument (reversibel)	geen stormloop aantal aanvragen, deels ook door vergunningvrij (achterdakvlak niet gekeerd naar openbare ruimte) wel veel teleurstelling bij bewoners (dat het niet mag)
Weesp	niet zichtbaar vanaf de openbare ruimte	alleen op plat dak (dit beleid is in beweging)	welstands- en monumenten ie hanteert brochure RCE als toetsingskader zet ook in op gezamenlijke projecten (beschikbaar stellen dak door gemeente, bv gymaal)
Middelburg	mits niet grenzend aan openbaar toegankelijk gebied achter- dakvlakken helemaal vol (rondom 1 dakpan vrij), zijdakvlakken 75% met 1 dakpan rondom vrij en aan voorzijde 3 pannen vrij dakvlakken grenzend aan openbaar gebied: geen panelen, tenzij bijgebouw met donkere kleur dakpannen pannen in één aaneengesloten rechthoek leggen	behalve topmonumenten of panden met leien idem als in BSDG	zonnepanelen zijn populair, door het beleid neemt het aantal toe
Staphorst	uitvoering in donker frame (niet glimmend); niet aan gevels niet zichtbaar vanaf openbare weg; zoveel mogelijk plaatsing op bijgebouwen; plaatsing direct onder nok in gesloten vakken in ononderbroken rechthoek; plaatsing zelfde helling als hellend dak		RCE moet nog toets en bij rijksmonumenten
Zutphen	maatwerk	maatwerk	plannen voor beleid: waarschijnlijk terughoudend beleid (vrijstelling platte daken), hellende daken in binnenstad slechts in uitzonderlijke situaties. De 19e eeuwse uitleg: veel soepeler beleid; in buitengebied: alle bijgebouwen vrijstellen binnen kwaliteitskaders
Leiden	zonnepanelen mogen, mits niet zichtbaar vanaf openbare weg. Er geldt een toetsbare afstand om zichtbaarheid vast te stellen (75 m. op 1,80 m. hoogte) + er gelden uitvoerings-eisen per daktype. zichtbaar mag wel bij nieuwbouw, mits in totaalontwerp opgenomen inpassing bij architectuur is ook een criterium bij dwarskap: minimaal 1 m. vanaf dakrand, hoekkeper, nok + 50 cm. Vanaf goot. Verder: 1 formaat, 1 type, donker, dofte kleur	reversibel en voldoende afstand dakranden, beperkt aantal bevestigingspunten. dakpannen, leien, zink; max. 8 cm. boven dakbedekking bij platte daken: max. 30 cm. boven dakrand (plat of schuin)	geen enorme groei in aanvragen (in z'n algemeenheid wel) -> onderzoeken de belemmerende factoren bij toepassen/aanvragen zonnepanelen per dakvlak: 1 type paneel + aaneengesloten. alternatief: geïntegreerde producten of aangepast aan dakbedekking er geldt een specifiek beleid rondom/vanaf uitkijpunt De Burcht waar historisch dakenlandschap goed zichtbaar is (= maatwerk)
Amersfoort	onderscheid tussen BSDG binnenstad en BSDG De Berg De Berg: niet zichtbaar vanuit openbaar gebied (platte en hellende daken). Op zichtbare (hellende) daken mits geïntegreerd in de architectuur Binnenstad: op platte daken, mits onzichtbaar vanuit open- baar gebied	heeft twee rijksbeschermd stadsgezichten: De Berg, vroeg 20e eeuwse met villa's in een parkachtige omgeving; de Binnenstad, een oude binnenstad met een vrij gaaf en waardevol historische dakenlandschap geen beleid voor monumenten buiten de BSDG (wordt beoordeeld op consequenties voor bouw- of CH-waarde	ter bescherming van historische dakenlandschap én om verlies aan authentiek historisch materiaal te voorkomen, wordt voorgesteld geen zonnepanelen toe te staan op hellende daken in de binnenstad overweging: geen leges vragen voor duurzaamheidsmaatregelen + advisering op gehele duurzaamheidspakket + collectieve alternatieven aanbieden adviesrol: voorlichting, maatwerkoverleg mogelijkheden voor eigenaren Er ligt nu amendement: zelfde beleid voor beide BSDG, nl. toestaan ook op zichtbare hellende daken (mooi geïntegreerd), [uitkomst is onzeker] en bij voorkeur vergunningvrij [is in strijd met Wabo]. Aantal ingediende aanvragen geweigerd (1 aanvrager in beroep, gemeente in gelijk gesteld).\

zonnepanelen: overzicht, beleid in het land			26 juni 2016
	beleid in BSDG	beleid op monumenten	bijzonderheden
Dordrecht	zonnepanelen mogen, mits niet zichtbaar vanuit openbare ruimte	zonnepanelen mogen, mits niet zichtbaar vanuit openbare ruimte én het dak niet aantasten	volgt beleidslijn RCE. (eerst besparen, dan opwekken) Daarin staat óók: zonne-energie is geen optie bij bijzonder en vrijwel ongeschonden, historisch dakenlandschap!
Bronckhorst	zonnecollectoren mogen niet zichtbaar zijn vanuit openbaar gebied niet in een hoek t.o.v. dakvlak	zonnepanelen zijn onder strikte voorwaarden op hellende en platte daken toepasbaar is vergunningplichtig en mogen monumentale waarden niet aantasten niet op daken met leien, koper, losanges of een zeldzame dakbedekking of indien dak prominent onderdeel is van architectuur of monumentale voorkomen	
Culemborg	alleen op daken, eerst op platte daken, daarna schuine daken, eerst op bijgebouwen. panelen zijn ondergeschikt in het dakvlak en buiten zicht openb. geb. kleur panelen overeenkomstig met achterliggend dakvlak + randen idem op plat dak: onder een hoek van 15 graden, min. afstand rand: 1 mtr. percentage panelen op hellend dak (incl. dakkapellen, dakramen + overige toegevoegde elementen): max. 60% v.h. dakoppervlak panelen zo laag mogelijk in het hellende dak, wel minstens 3 dakpannen vanaf onderste rand vrijlaten. Aan bovenzijde min. 4 dakp. + overige randen. in regelmatig patroon, aaneengesloten (bij voorkeur) in rechthoek niet op rieten daken	reversibel aanbrengen niet op monument met bijzondere bestemming	max. een handvol aanvragen per jaar vergunningplichtig op, aan of nabij monument
Haarlem	niet zichtbaar vanaf de openbare weg (wel vergunning) veel maatwerkdakvies in traject vóór vergunningaanvraag		aanpak: advisering in totaalpakket (verduurzaming, warmtepomp, compartimentering (niet lekker snel zonnepanelen). Richtten op alternatieven, samen met MIL (ook bedrijven in mon.zorg + duurzaamheid meer laten samenwerken.
Nijmegen	geen zonnepanelen op voorzijde, op platte daken toegestaan op platte daken toegestaan in rijksbesch.g.ez.: vergunningvrij op dakvlak van niet-beschermd panden, mits niet storend zichtbaar vanaf openbare weg in deel van de stad: geen panelen op historische panden niet op: leien, riet, zink of zeldzame dakbedekking	monumentwaarde is leidend altijd vergunningplichtig. Mag niet zichtbaar zijn vanaf openbare ruimte	best veel aanvragen, vooral voor platte daken criteria: mogen monumentwaarde niet aantasten, en dakenlandschap visueel verstoren niet storend aanwezig op zij/achterdakvlakken; bij voorkeur op (niet-beschermd) bijgebouw (ipv hoofdgebouw); bij voorkeur op plat dak ipv hellend dak; zo laag mogelijk op dakvlak; op ruime afstand van kapvoeten, kil- en hoekkepers, frontons, dakkapellen en schoorstenen; regelmatige rangschikking op horizontale lijn en in eenduidig patroon; kleur in overeenstemming met achterliggend dakvlak of in zwart
Maastricht	panelen niet zichtbaar vanaf openbare ruimte, vlakvullende zonnepanelen, in donker, niet spiegelende tinten hebben voorkeur (dus van de bestaande situatie)	indien monumentale waarden (fysiek en visueel) niet worden geschaad. Daarnaast: ook op bijgebouwen, platte daken en sheddaken, bovenste dakschild mansarde kap (hellingsh.<30 gr)	aantal aanvragen toegenomen, daarom ook ruimhartiger beleid geworden richten op: energieduurzame oplossingen. Zwakste schakel heeft grootste milieueffect (kierdichting, ventilatie, ramen en beglazing, daken, vloeren+gevel, en: techniek/install.)
Utrecht	niet zichtbaar vanaf openbare ruimte (vanaf straatniveau) niet op bijzonder vorm daken (rond, veelhoekig, spits, bol en hol) bij nieuwbouw: verzonken tussen pannen-in ontwerp) kleurstelling passend bij materiaal dakbedekking	niet zichtbaar vanaf openbare ruimte; niet op bijzondere vorm daken; reversibel; niet op bijzondere dakbedekking (zeldzame pannen, bijzonder patroon, bijzondere metalen bedekking) goede rangschikking en kleurstelling passend bij materiaal.	veel aanvragen de richtlijnen zijn het resultaat van: afweging individuele belangen - openbaar belang (= behoud CH-waarde) - maatschappelijk belang van productie hernieuwbare energie.

zonnepanelen: overzicht, beleid in het land		26 juni 2016	
	beleid in BSDG	beleid op monumenten	bijzonderheden
Ede		onder strikte voorwaarden toepasbaar op hellende en platte daken, daarbij geldt o.a.: plaatsing is alleen mogelijk mits geen sprake is van bijzondere dakbedekking; mag niet zichtbaar zijn vanaf de openbare weg; voorkeur plaatsing op plat dak, boven schuin dak; voorkeur voor plaatsing op (niet beschermd) bijgebouw boven (wel beschermd) hoofdgebouw.	constateren een toename in de vraag naar toestemming voor plaatsing zonnepanelen, ook wordt de druk vanuit de samenleving gevoeld. Richtlijnen gem. Ede zijn afgestemd met richtlijnen Rijk.
Steenwijker-land	zoveel mogelijk kiezen voor oplossingen die de monumentale waarden van het pand/gebied niet aantasten; in elk geval niet zichtbaar vanaf de openbare weg of een ander openbaar terrein; niet spiegelend en voorzien van een donkere omranding; evenwichtige verdeling op het dakvlak om een zo rustig mogelijk beeld te krijgen	idem	komen veel vragen over plaatsing zonnepanelen op monumenten en in BSDG. Op basis daarvan richtlijnen geformuleerd. De monumentententive toetst de richtlijnen.
Appingedam	geheel geformuleerd vanuit de cultuurhistorische waarden van het beschermd gezicht en specifiek het dakenlandschap	idem	
Aa en Hunze			gemeente is groot voorstander van duurzame energie, maar kijkt sterk naar oplossingen die de beschermde gezichten niet/minder aantasten (behoud cultuurhistorische belangen staat hoog in het vaandel). Bijv. zonnepanelen grondgebonden op eigen erf, drijvend in vijvers, als erfafscheiding of op de daken van bijgebouwen die meer naar achteren en uit het zicht liggen.
Franekeradeel	alleen toegestaan mits niet zichtbaar vanaf de openbare weg	op monumenten niet toegestaan	in 2015 geen verzoek voor zonnepaneel op monumenten; eentje in BSDG: is afgewezen.
Bloemendaal			volgen geheel de lijn vanuit de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
Delft	toegestaan mits voldaan aan richtlijnen (uit het zicht, laag in de goot aangebracht of op achterdakvlak; rekening houden met overige aanwezig elementen op dak; ten minste 40% dakbedekking moet zichtbaar blijven; 4 dakpannen afstand vanaf de nok + dakranden; evenwijdig aan dakvlak; bij platte daken: vlak liggend - niet onder hellingshoek; evenwijdig aan dakrand)	idem	beleid is ruimhartig. Indien conform richtlijnen aangebracht dan geen handhaving vergunningplicht. Aan de hand van zichtlijnen wordt geschikt dakvlak bepaald. Geldt voor BSDG en monumenten. Het aantal aanvragen neemt gestaag toe, voor het merendeel op platte daken of achterdakvlakken.
Groningen	toepasbaar op hellende en platte daken, mits niet zichtbaar vanuit de openbare ruimte.	voorzieningen zijn niet toegestaan indien het dak prominent onderdeel is van de architectuur of het monumentale voorkomen van een monument. Warmtenokken zijn niet toegestaan. Voorzieningen moeten reversibel zijn en de monumentale waarden niet aantasten, niet zichtbaar vanaf de openbare ruimte.	niet op dakbedekkingen met leien, koper of losanges (of andere dakbedekking met monumentwaarden). Er zijn uitvoeringsvragen geformuleerd.